

Ökkeş Küçükdağılkan

<https://orcid.org/0000-0002-8739-5492>

PhD Student, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Department of History, Türkiye, okkeskd@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Küçükdağılkan, Ö. (2025). Yol/Seyahat Güvenliğinde Bir Süvari: Kethüdâyeri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (1), 333-351.

Yol/Seyahat Güvenliğinde Bir Süvari: Kethüdâyeri

Öz

17'nci yüzyıl Osmanlı Devleti'nde yol/seyahat güvenliği müşterek bir çalışma ile sağlanmaktadır. Bu müşterek çalışma farklı sınıflardan muhtelif birliklerin dirsek temasını kapsamaktadır. Yüzyılın yetki alanlarının ve görev tanım formlarının standart olmaması, yolları kullananların farklı amaçları taşımaları bu çalışma usulünü bir gereklilik olarak ortaya çıkarmıştır. Yollardan; ordu unsurları, devlet görevlileri, tüccarlar, din adamları, hazineler, surre alayları, değerli hayvan ve iaşeler geçmektedir. Gerek bu çok yönlü fonksiyonlu durum gerekse ağırlıklı olarak eşkıyalık faaliyetleri yolların/seyahatlerin güvenliğinde geniş bir organizasyonu elzem hale getirmiştir. Yol/seyahat güvenliğini sağlamak amacıyla bu geniş organizasyon içerisinde yer alanlardan biri de kethüdâyeridir. Kethüdâyeri taşrada konumlanmış olan altı bölük halkının (kapukulu süvarileri) amiri mahiyetinde olan zabittir. Bu amir şahsiyetler yol/seyahat güvenliğini konu alan birçok belgede diğer taşra yöneticileri ile birlikte merkezi otorite tarafından muhatap alınmıştır. Ancak onları diğer yöneticilerden ayıran nitelik hem seçkin süvari olmaları hem belgelerde ilk sıralarda yer almaları hem de müşterek çalışmaya uyumlu sınıflarıdır. Ez cümle; bu çalışma özelde yol/seyahat güvenliklerinde yer alan kethüdâyeri ve maiyetinin işlevlerinden bahsederken genelde ise organizasyonda yer alan diğer paydaşların araştırılmasını naçizane gaye edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kethüdâyeri, Altı Bölük Halkı, Yol Güvenliği, Seyahat Güvenliği, Kapukulu Süvarileri

A Cavalryman in Road/Travel Safety: Kethüdâyeri

Abstract

In the 17th century Ottoman Empire, road/travel safety was ensured through a joint effort. This joint endeavour involves the elbow contact of various units from different classes. The non-standardisation of jurisdictions and job description forms of the century, and the different purposes of those using the roads made this working method a necessity. Elements of the army, state officials, merchants, clergy, treasures, surre regiments, valuable animals and supplies travelled along the roads. Both this multifunctional situation and banditry activities made a wide organisation essential for the security of the roads/travels. The kethüdâyer was one of the officers within this large organisation to ensure road/travel safety. Kethüdâyeri was the officer in charge of the six companies (kapukulu cavalry) stationed in the provinces. In many documents dealing with road/travel security, these officials were addressed by the central authority together with other provincial administrators. However, what distinguishes them from other administrators is that they were elite cavalrymen, ranked first in the documents and were compatible with joint labour. In a nutshell; this study humbly aims to investigate the functions of the kethüdâyeri and his entourage in road/travel security in particular and the other stakeholders in the organisation in general.

Keywords: Kethüdâyeri, Six Company People, Road Security, Travelling Security, Kapukulu Cavalry

Giriş

Yol/seyahat güvenliğini sağlamak bürokrasi isteyen bir iş yüküdür. Bu iş yükü bir sigortadan ziyade tazminata karşılık gelir (Ortaylı, 2020, s. 326-329). 17'nci yüzyılda yol/seyahat güvenliklerinde tavizler yaşanmış ve menfi olaylar meydana gelmiştir (Griswold, 2002, s. 27). Bilhassa hazine ve barutun nakliyat dönemlerinde yol güvenliğinin tedbirini almak çok önemli bir mesele olmuştur. Çünkü böyle dönemlerde eşkıyalık saldırıları yoğunlaşmıştır (Ekin, 2013, s. 163). Söz konusu güvenliğin sağlanmasında başat rol derbent teşkilatına aittir (Ortaylı, 2020, s. 327). Derbentler muayyen bir bölgeyi karşılayan hakim yerler olduğundan çoğunlukla yol/seyahat güvenliklerinde nezaret görevini icra etmemiştir. Bu durumdan dolayı mihmandarlık ve nezaret gibi hizmetler başka birliklerin hanesine de yazılmıştır (Orhonlu, 1967, s. 114). Osmanlı Devleti yol/seyahat güvenliği için köylere de hizmet paylaşımı yapmıştır. Buna göre yetki alanlarında herhangi bir vukuat olursa sorumluluk köyler üzerine yüklenmiştir (İnalçık vd., 2004, s. 298). İstanbul-Suriye yol güzergâhı Anadolu yol ağının bel kemiğidir (Taeschner, 2010, s. 126). İstanbul-Suriye yol güzergâhının Rumeli muadili ise İstanbul-Belgrad yol güzergâhıdır (Taeschner, 2010, s. 134). Osmanlı Devleti yolları Rumeli ve Anadolu genel başlığında sağ-sol veya merkez/orta yol ayrımı ile sınıflandırılmıştır (Orhonlu,

1967, s. 60-61). Başkent İstanbul başlangıç noktası olarak belirlendiğinde bu 3 koldan çıkılan seyahat Rumeli'de; Selanik/Atina-Edirne/Sofya/Belgrad/Budin ve Kırım'a ulaşım sağlarken Küçük Asya'da ve Arap eyaletlerinde, Erzurum/Kafkasya-Diyarbakır/Musul/Bağdat/Basra-Halep/Şam/Kahire veya Mekke'ye ulaşır (Aksan vd., 2011, 127-128). Bu sınıflandırmadan ayrı olarak yollar niteliklerine göre de tasniflenir. Ordu ve kervan yolu ayrıdır (Taeschner, 2010, s. 43). Osmanlı Devleti'nde Anadolu'da 2 ordu yolu vardır. İlki; İstanbul-Suriye, ikincisi; İstanbul-Ereğli güzergahlarıdır. İkinci alternatif güzergahının sonu olan Ereğli kavşak oluşturmaktadır. Bu kavşaktan sonra Kayseri/Sivas/Erzurum/İran güzergahı devam eder (Taeschner, 2010, s. 221). Diğer bir yol niteliği ise Anadolu ticari yollarıdır (İnalcık vd., 2004, s. 273-275-276). Anadolu'nun orta/merkez kısmını oluşturan önemli bir yol güzergahı genelde tüccarlar, hacılar ve seyyahlar tarafından kullanılmıştır. Orta kol Karaman'ı içerisine alan çok geniş ve emniyetinin sağlanmasının çok güç olduğu bir yoldur (Orhonlu, 1967, s. 114). Ancak tüm bu sınıflandırmalar mutlak bir ayrımı ifade etmez. Bazen ordu birlikleri kervan yolunu da kullanmışlardır (Taeschner, 2010, s. 213). Ordu yolu ve hac yolu arasında fark olsa da (Taeschner, 2010, s. 176) bu iki yol bazı yerlerde birleşmiştir (Taeschner, 2010, s. 169-174).

Bu yol ağları arasında seyahat edilirken önemli geçiş noktaları ve konaklama yerleri vardır. Özellikle kervan konaklama yerleri seyahat edenler için hayati öneme sahiptir. Bu kervan hanları özelliklerine göre çeşitlilik gösterir (İnalcık vd., 2004, s. 613). Ticari nitelikli bir kervanın konaklama yeri ile hac kervanının konaklama yeri farklıdır (İnalcık vd., 2004, s. 245-247). Derbentler ise önemli geçiş yerleridir. Derbentler ıssız yerlerde tesis edilmekle birlikte bir yerleşimin yakınında da olabilir. Seyahat edenlerin konaklama yeri olan hanlar aynı zamanda bir derbent sayılmaktadır. Bir yerin derbent olması için kavşak noktasında ve merkezi bir durumda olması lazımdır (Orhonlu, 1967, s. 10-11). Derbentler niteliklerine göre hizmet verirler. Derbent mahiyetinde olan kaleler genelde hacıların güvenliğini sağlar (Orhonlu, 1967, s. 25). Büyük vakıf şeklindeki derbent tesisleri boş bir araziye şenlendirme amacı taşır. Han ve kervansarayların derbent olarak kullanılması tüccar-yolcu ikameti ve emniyeti içindir (Orhonlu, 1967, s. 29-31). Köprü yerlerinde bulunan derbentler köprülerin güvenliğini sağlamıştır (Orhonlu, 1967, s. 32-33).

Yolları kullanan ve güvenlik hizmetlerinden faydalananların mesafe-zaman bilgilerine kısaca değinmek faydalı olacaktır. Bu bilgiler aynı zamanda 17'nci yüzyıl ulaşım bilgilerini ihtiva etmektedir. Normal şartlarda ilerleyen 30.000 kişilik bir ordu günde yaklaşık 20 km yol alır (Parker, 2018, s. 160). Bizans ordusu Orhan ile savaşaacağı zaman piyadeler günde 25 km yürüyerek 2 günde 50 km mesafe kat etmiştir (Emecen, 2015, s. 20). Kanuni Sultan Süleyman

ordu ile birlikte 129 günde 1.500 km yol gitmiştir. Bu, günde 11,6 km yol alması demektir (Uyar vd., 2020, s. 135). 1663 başlarında ordunun Edirne'den Drava kavşağına gelmesi 85 günü almıştır (Aksan, 2017, s. 78). Bir paşanın İstanbul'dan Kahire'ye gelmesi 3 aylık bir zamana denk gelmektedir (Thévenot, 2014 s. 212). Suriye İstanbul'a yürüyerek 30 günlük uzaklıktadır (Griswold, 2002, s. 47). Deve ile Şam-Mekke arası 61 günlük uzaklıktadır (Ortaylı, 2020, s. 336). Arap yarımadasının her tarafını kapsayan bir gezi 6.5 ay sürmektedir (Salzmann, 2011, s. 68). Kahire-Mekke arası 45 günlük mesafededir (Thévenot, 2014 s. 204). Sudan-Kahire arası develerle 40-50 güne karşılık gelir (Thévenot, 2014 s. 225). Menziller arası dört ile sekiz saatlik yürüyüş mesafesindedir (Uyar vd., 2020, s. 153). Bir gemi akıntı ile saatte 10 mil (16 km) alır (Thévenot, 2014 s. 35).

1. Kethüdâyeri ve Yol/Seyahat Güvenliği

Kethüdâyeri ve maiyeti altı bölük halkı süvari olmalarından mütevellit bu geniş yol ağının güvenliğinden sorumlu tutulmuşlardır. Yol/seyahat güvenliği çok geniş bir organizasyonu gerektirir. Hem mekan hem zaman hem de güvenlik boyutlarında düşünüldüğü zaman süvari birliklerinin bu organizasyonlarda bulunmaması düşünülemez. Çünkü bu iş yükü salt bir mevkiye/şahsa tanımlanmış değildir. Keza, 17'nci yüzyılda standart bir vazife dağılımından söz etmek zordur (Wiesner-Hanks, 2019, s. 446-447). Tek bir standart doğrudan bahsetmek mümkün değildir (Black, 2003, s. 12). Yüzyıl itibariyle “yönetme” işinin altın kurallara bağlı olmadığı da ortada duran bir gerçekliktir (Barkey, 1999, s. 26). Mekan olarak geniş bir alanda hüküm süren Osmanlı Devleti'nin siyasi, iktisadi, askeri vb. uygulamalarında da belli bir standartlaşmış vazife tanımı kendisini göstermez (Bilge, 2015, s. 70). Yetki alanı meselesinin bu kadar şeffaf olması tek bir müesseseye muayyen sorumluluklar yüklemenin ve tek bir müessese üzerinden mutlak bir vazife tanımı çıkartmanın doğru olmadığını gösterir. Sonuçta derbentçiler yol/seyahat güvenliğinden sorumlu olduğu kadar bazı bölgelerde köylüler de bu hizmeti karşılamıştır (İnalcık vd., 2004, s. 298). Piyade olan yeniçerinin yol/seyahat güvenliğinde pasif kaldığını ve bir vazifesinin olmadığını söylemekte doğru değildir. Burada geniş bir bürokrasi ve eş güdümlü hareket tarzı dikkati çekmektedir.

Kethüdâyeri'nin amirliğini yaptığı altı bölük halkı da niteliğinden (*süvari*) dolayı seyahatlerde güvenliği sağlamada yer almıştır. Seyahat halindeki bir gruba saldırılar genelde hem sürat bakımından hem çevresinin sarılması bağlamında hem de manevra bakımından süvariler tarafından gerçekleştirileceğinden taşrada bulunan kapukulu süvarilerine bu nedenden dolayı ihtiyaç duyulmuştur. Bu bakımdan seyahat güvenliklerinde piyade olan yeniçeriden ziyade süvari olan altı bölük halkının baskınlığı düşünülebilir (Parker, 2018, s. 125).

2. Bürokratların/Devlet Görevlilerinin Seyahat Güvenliği

Yol güvenliğine ihtiyaç duyanlar arasında dönemin bürokratları vardır. Özellikle Osmanlı Devleti bu konuda aralarında var olan rekabetten ötürü İran elçilerine karşı ayrı bir özen göstermiştir (İnalçık vd., 2004, s. 736). Elçiler kervan yolundan ziyade ordu yolunu kullanırdı. İran elçisinin yol güzergahı hem elçilerin hem de ordu yolu güzergahı hakkında bilgi verir (Taeschner, 2010, s. 145-146). Nederland elçisi, Gelibolu konsolosunun türlü meseleler için İstanbul'dan İzmir'e gideceğini ve bunun için güzergâh boyunca güvenliğinin sağlanması noktasında arzda bulunmuştur. Bunun sonucunda ise söz konusu konsolosun geçeceği güzergâhlar boyunca kendisine, malına ve eşyasına herhangi bir zararın gelmemesi için emniyet tedbirlerine uyulması bağlamında taşra yöneticileri ikaz edilmiştir (BOA, A.DVNS.MHM. 96/1010). Yol güvenliğine ek olarak İran Şahı'nın göndermiş olduğu elçiye Edirne'ye varıncaya kadar ahır ihtiyacının ve konaklama ihtiyacının karşılanması emredilmiştir (BOA, A.DVNS.MHM. 103/2). Elçilere dönüşlerinde de aynı ihtimam gösterilmelidir. “*Süvar kılâğuzlar*” cümlesi altı bölük halkı olarak yorumlanacağı gibi farklı süvari birlikleri için de kullanılmış olabilir. Bu ifade altı bölük halkından farklı süvari birlikleri için kullanılsa dahi taşrada profesyonel süvari birliklerinin başında bulunan kethüdâyerinin bu olayın takibinden sorumlu olması yüksek ihtimali bünyesinde barındırmaktadır (BOA, A.DVNS.MHM. 89/153). Görel elçisinin seyahat güvenliğinin temini taşra birimlerini yetki alanlarına göre harekete geçirmiştir (BOA, A.DVNS.MHM. 90/401). Elçilerin maiyetinde olan kişilerin yol güvenliği ve müdahaleye maruz kalmamaları için emirler yazılmıştır (Karakoyun, 2014, s. 234). Elçilerin bu gibi ziyaretleri düşünülerek bütçeye bunlar için ödenek ayrılmış ülkeyi ziyaret eden elçilerin ihtiyaçları ve hizmetleri bu bütçelerden karşılanmıştır (Arslanboğa, 2013, s. 119). Fransa Kralı Kâtibi'nin Kudüs'e olan yolculuğunun sigortası Osmanlı Devleti asayiş ve temin ağıdır (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002, s. 250). Nemçe Kralı'nın kethüdasına mihmandarlık talebi aynı zamanda Anadolu coğrafyasının yol yoğunluğunu gösterir (BOA, A.DVNS.MHM. 92/262). Diğer yabancı olan ve yol güvenliği, konaklama ve temin işleri gibi hizmet talep edenlere bakıldığında; Moskov Elçileri (BOA, A.DVNS.MHM. 111/2374), Rus Heyeti (BOA, A.DVNS.MHM. 57/304) görülmektedir.

Muayyen bir iş/olay için seyahat etmesi gereken bürokratlara ve devlet görevlilerine mihmandarlık yapmak, güvenliklerini sağlamak ve nezaret etmek kethüdâyerinin mükellef olduğu diğer bir iş koludur. Merkez tarafından gönderilen bir çavuşun güvenliği ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması kethüdâyerinin de içinde bulunduğu taşra yöneticileri üzerine vazife

tanımlanmıştır (BOA, A.DVNS.MHM. 94/124). Bazı görevlilerin gidiş ve dönüşleri olmak üzere işlerinin halledilmesi istenir, tüm ihtiyaçlarının karşılanması not düşüldü (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002, s. 97). Bir kişinin yol güvenliği 20 kişi ile tehlikeye atılabilmektedir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 2/311).¹ Bu bağlamda Azak tarafına görevlendirilmiş donanmada kullanılmak üzere Mustafa kaptan, çevre bölgelerden kendi rızalarıyla temin ettiği garib yiğitlerine hariçten müdahale olmaması için güvenlik talebinde bulunmuştur. Merkez, kethüdâyerinin içinde bulunduğu taşra yöneticilerine bu talebi görev yazmıştır (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 22/721). Tevcih, atama ya da tayin gibi işlemlerden sonra görev yerleri değişen taşra yöneticilerinin güvenliği, ihtiyaçları, muhafazası ve yeni görev yerine ulaşmaya kadar yanına mihmandar verilmesi gibi işlemlerin planlanması ve yürütülmesi yine taşra yöneticilerinden istenilen hizmetler arasındaydı. Yol/seyahat güvenliklerinde kethüdâyeri süvari birliğinin amiri olmasından kaynaklı öne çıkmıştır (BOA, A.DVNS.MHM. 102/411).² Tayin olan devlet görevlilerinin maiyetiyle birlikte seyahatlerinin sürekliliği için menzil beygirlerinden yararlanılması ya da menzil beygiri yoksa reayadan beygir tedarik edilmesi emredilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002, s. 80). Kethüdâyerinin yol/seyahat güvenliğini sağladıkları görevliler arasında; murabahacılar (BOA, A.DVNS.MHM. 92/148), ulaklar (Şahin, 2010, s. 147), darphane emini (BOA, A.DVNS.MHM. 57/45), haremeyn mukataası başhalifesi (BOA, A.DVNS.MHM. 57/43), sürre-i şerîf emîni (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 6/610) ve muharrir olarak adlandırılan tahrirciler vardır. Ancak bu görevlilerin sadece yolda değil, işi icra ederken de kethüdâyeri tarafından kolluk kuvveti gibi emniyeti sağlanmıştır (Şahin, 2008, s. 158). Merkezi otorite bazen askeri birlikler içerisinde birilerini huzura çağırılmaktadır. Söz konusu şahsın güvenli bir şekilde İstanbul'a gönderilmesi istenir, ne için çağrıldığına yer verilmezdi. Yanına verilen adam sayısına ve sürekli tembih edilmesine bakılırsa çok önemli bir husus için olduğu tahmin edilebilir (BOA, A.DVNS.MHM.ZYL.d. 18/226). Miri malların hususu için yola çıkan bir devlet görevlisine taşra ileri gelenleri tarafından uyulacak usul detayları ile anlatılırdı. Menzil

¹ "Sultân Mehmed Hân tâbe serâhunun medresesi müderrisi olan iftihârü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn mevlânâ Abdullah zîdet fezâilehu vesâirleri südde-i sa 'âdetime arz-ı hâl idüp mumâ ileyh yirmi mikdar akrabasıyla Asitâne-i sa 'âdete gelürken Kangırı sancağında vâkı' Karacaviran nâm menzil kurbunda beyne's-salâteyn garîb (?) tâifesiinden Kara Kalender ve oğlu Kara Mehmed ve oğulları (boş) ve (boş) nâm yirmi neferden ziyâde harâmî ile bunları basup cümle emvâl ve erzâkların gâret idüp"

² "Edirne'den Haleb'e varınca yol üzerinde vâkı' kâdîlara ve mütesellimlere ve kethudâyerleri ve yeniçeri serdarları ve a'yân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm ki Akzâ kuzâtî'l-müslimîn mevlânâ Abdülhalim zîdet fezâilehu arz-ı hâl idüp mumâ ileyhe bin yüz üç senesi Recebi gurrelerinden zabt etmek üzere Haleb kazâsı tevcih olunmağla her kangınızın taht-ı kazâsına dâhil olur ise mahûf olan mahallerde yanına askeri tâifesiinden koşup emîn ve sâlim birbirlerine irsâl ve isâl olunmak içün yazılmışdır"

beygirinden kaç tane ve kaç kişiye verilmesi gerektiği, sorunla karşılaşırsa ne yapılması gerektiği gibi hususlar paylaşıldı (BOA, MŞH.ŞSC.d. 5879/176). Bazı kişilerin seyahatlerinde yanında bulunanlara ise at tedariki geçmektedir. Menzil beygiri, re's beygir, tuvana beygir gibi beygir niteliklerine kadar belirtilmektedir. Bu çok yönlü hizmetlerin yerine getirilmesinde taşra yöneticileri arasında bulunan kethüdâyerinin baskın bir konuma sahip olduğu düşünülebilir. Çünkü kethüdâyeri tahsil, temin, tedarik, lojistik ve emniyet gibi hizmetlerde ihtisas sahibi olan altı bölük halkı birliklerinin amiri durumundadır (Şahin, 2010, s. 147). Ayrıca merkezden gönderilen ulaklara beygir temini işi çok önemlidir. Bu emirler bizzat taşra ileri gelen yöneticilerine gönderilmektedir. Özellikle kethüdâyerinin ismine sık rastlanılmaktadır. Bu teminlerin kim tarafından nasıl yapılacağı hususu bazı belgelerde ayrıntıları ile anlatılmıştır. Bu teminlerin ne derece önemli olduğu beygirsiz kalan ulakların reyanın beygirlerine binmeye başlayıp tüccarların kervanlarına musallat olarak asayiş bozan bir silsileyi başlatmasından anlaşılmaktadır. Tüm bu düzenin yolunda gitmesi bir beygirin tedarik işinin doğru gitmesi ile ilgilidir (Gürhan, 2012, s. 293).

İstanbul'dan rikabı hümayûna gelecek olan iki cariyenin güvenliklerinin sağlanarak istenilen yerde bulunma işi yine aynı kadronun (taşra ileri gelen yöneticileri) yaptığı işler arasındadır (BOA, A.DVNS.MHM. 96/421.) Kethüdâyeri ve maiyeti Mekke şerifine gönderilen hediyelerin ve bu hediyeleri vardığı noktada söz konusu şahsa/shâhıslara/makamlara teslim edecek görevlinin yol boyunca güvenliğinin sağlanması ve ihtiyaçlarının görülmesi yönünde yazılan hükümlerde yine yol güvenliğini sağlayacaklar arasındadır (BOA, A.DVNS.MHM. 104/689).³ Sürgün olan Kasım Giray'ın seyahat güvenliğinin sağlanması konusu her ne kadar hukuki bir iş yükünü karşılasa da mahkûm nezaretinin güvenliği söz konusu olduğundan burada ifade etmekte fayda vardır (BOA, A.DVNS.MHM. 111/1130). Mısır'a giden devlet görevlisinin sağ salim gitmesinde emniyetin sağlanması, konaklamasına yardımcı olunması, yanındakilerin ve kendisinin belirlenen usuller ile ihtiyaçlarının karşılanması, emniyetsiz yerlerde yanına adam verilmesi, kılavuz tahsis edilmesi gibi çok disiplinli ve branşlı bir operasyonun içerisinde altı bölük halkının olmaması düşünülemez (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155/292). Sefer zamanlarında önemli kişilerin seferde olan orduya gelmeleri emredilirdi. Ancak bu belgede iş bölümüne dair *"bir mahfûz mahalle kondurub ve gicelerde yanına müstevfi yeniçeriler ta'yîn ve bekletdirüb ve gider olduk da dahi yanına yarar âdemler ve kilağuzlar koşulub"* ibaresi geçer. Yani seyahat

³ "Edirne'den Mekke-i Mükerrreme'ye varınca yol üzerinde vâkı' olan kâdîlara ve mütesellimlere ve kethüdâyerlerine ve yeniçeri serdârlarına ve a'yân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm ki Cenâb-ı emâret-meâb emîr-i Mekke-i Mükerrreme olan Şerif Sa'd dâme uluvvuhuya hil'at-i fâhire ve nâme-i hümayûn-ı şevket-makrûnumla revân olan hâssa musâhiblerinden bî-nihâye Mehmed zîde mecduhuya kânûn üzre yol hükmü yazılmışdır."

halinde olan kişiler eğer emniyetli bir yere iskan ederse, artık piyade olan yeniçerilerin korumasındadır. Seyahat halinde iken yeniçerinin adının geçmemesi süvarilerin giderken nezaret etmiş olabileceğini gösterir (BOA, A.DVNS.MHM. 57/23). Bazen bir paşa eşkıyalık faaliyeti için müfettiş olarak merkezden görevlendirilir. Bu görevli şahsiyetin konakladığı yerlerde güvenlik sağlanmalıdır. Bu iş için yine kethüdâyerinin adı geçer. Ayrıca buradaki güvenlikten başka olarak beş gün için iâşe desteğinin/tedarikin sağlanması istenmiştir (Gülcan, 1989, s. 66). İhtisas alanlarına göre işler tasniflenmiştir. Şemsi Han adında bir devlet görevlisi yedi kule zindanlarında hapistir. Padişahın izniyle çıkartılıp Ağrı'ya gönderilecektir. Bu kişinin yanına bazı kimseler koyulur ve yola çıkar. İşte bu yola çıkış üzerine tüm yol boyunca taşra ileri gelenlerine haber verilmektedir. Taşra ileri gelenlerinin bu işte işlevi; menzil beygiri bulmak, kılavuzluk yapmak ya da bulmak, muhafızlar ayarlamak, erzaklarının teminini sağlamak ve emniyetinden sorumlu olmaktır. Yapılacak işler çok çeşitlidir ve uzmanlık alanlarını ilgilendirmektedir. Burada bir iş bölümü olduğu vazih bir şekilde ortadadır. Bu iş bölümünü taşra ileri gelenleri kadı başkanlığında halletmektedir (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002, s. 266). Bu uzmanlık onları türlü sektörlerde uzmanlaşmalarına sebebiyet verecektir (Parker, 2018, s. 276). Yol/seyahat güvenliğinde kethüdâyerinin mihenk taşı durumunda olduğu bazı kayıtlarda sadece kadı ve kendi adının anılmasından anlaşılmaktadır. Bu durum süvari olmanın avantajından kaynaklanan bir iş yüküdür. Tüm bu seyahatlerde her uzmanlık ve yetki alanına sahip grup/shahıs bir devir işlemi ile sorumlu olduğu kafiye/shahıs diğer sorumluluğu alacak grup/shahsa bir temessük ile devretmiştir (BOA, A.DVNS.MHM. 94/179).

3. Tüccar Kfilesinin Seyahat Güvenliği

17'nci yüzyıl sonlarına doğru Akdeniz'in yerel ihracatı hatırı sayılır orandadır (İnalcık vd., 2004, s. 602). Bu bölge içerisinde yer alan Osmanlı Devleti şehirleri ticari canlılıkta öne çıkar. Halep'in ticari ağı uluslararası bir konuma sahiptir. Venedikli tüccarlar Anadolu coğrafyasında faaliyet gösterirler (İnalcık vd., 2004, s. 627). 17'nci yüzyılda İngiliz tüccarlar Osmanlı Devleti'ne kalay gibi değerli savaş malzemeleri sağlarlar (İnalcık vd., 2004, s. 652). Hintli Müslümanlar dahi Osmanlı Devleti içinde ticarete bulunurlar. Böyle bir kavşak noktasının güvenliği şüphesiz çok önemlidir (İnalcık vd., 2004, s. 653). Her Perşembe Bursa-İzmir arası kervanın olması tüccar ve kervan yollarının potansiyeli ve yoğunluğu hakkında bilgi verir (Thévenot, 2014 s. 115). Tüccar kafiyelerinin ya da kervanların faaliyetleri ticari-iktisadi olduğundan güvenlik ihtiyacı hayati bir öneme sahiptir (Griswold, 2002, s. 50). Ticaret kervanları uğradığı her merkezde alışveriş içerisinde bulunur. Bu bağlamda kervanlar seyyar

pazar niteliğindedir (Ortaylı, 2020, s. 331-334). 17'nci yüzyılda seyahatte bulunanların düşünce ve duygularına bakıldığında korku, heyecan ve endişe duyguları ile karşılaşılmaktadır. Bu duygular seyahat için güvende hissetmenin en büyük ihtiyaç olduğunu ortaya koyar (Thévenot, 2014 s. 32). Bu kabilelerin güvenliği farklı birliklerle sağlanır. Derbent yine bu güvenlik işini takip eden müesseseler arasındadır. Ancak derbent muayyen noktaların güvenliğini sağlayarak bir güvenlik şeridi meydana getirir (Orhonlu, 1967, s. 70). Ticaret kervanlarının güvenliğine dair taşrada ikamet edenlerden de yardım istenirdi (Salzmann, 2011, s. 191). Ayrıca ticari kervanlar için genelde atlı (süvari) gruplar planlanırdı (Thévenot, 2014 s. 117). Merkezi otorite bu güvenliğı sağlamak adına tüccarlar için koruma buyrultuları yazmıştır (İnalcık vd., 2004, s. 654). Tüccar kafilesinin kendine özel bir güvenlik kadrosu olmadığından bu hizmet merkezi yönetim tarafından yapılmıştır (Ortaylı, 2020, s. 326-327). Osmanlı Devleti toprağına girmek isteyen bir tüccar ve seyyah belli bir prosedüre uymak zorundadır. Bu prosedürde yabancı konsolos ile tüccar arasında doğrudan bir ilişkinin varlığından söz edilir (İnalcık vd., 2004, s. 237-239).

Ticaret yapacak taifenin mallarına müdahalenin engellenmesi ve haksız yere vergi tahsil edilmesinin önüne geçilmesi devlet tarafından sağlanacak güvenliğin muayyen bir iş kolunu oluşturmaktadır. Bu iş kolunun içerisinde süvari olan kethüdâyeri ve maiyeti faal rol oynamıştır. Vergi tahsilinde altı bölük halkının başat bir şekilde oynadığı rol göz önünde bulundurulursa neden kethüdâyerine hüküm yazıldığı ortaya çıkar (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 3/523). Venedikli bir tüccarın (Kompirne) güvenliğinin sağlanması için taşra yöneticilerine emir gönderilmiştir. Söz konusu tüccarın seyahati İstanbul'dan Trabzon'a, Trabzon'dan Erzurum'a, Erzurum'dan Tebriz'e rotalıdır. Güzergah hem deniz yolunu hem de kara yolunu kapsamaktadır. Karada hiç şüphesiz altı bölük halkının içinde olduğu geniş bir emniyetten bahsetmek mümkündür (BOA, A.DVNS.MHM. 96/604). Tüm bu güzergâh boyunca söz konusu tüccarın emniyet tedbiri alınmalıdır. Bu gibi seyahat eden tüccarların öncelikle tüccar vekilli bulunurdu. Bu vekiller aracılığıyla merkezden tüccarın nerelere, ne için, ne zamana kadar gideceğı bildirilir ve güvenliğinin sağlanması talep edilirdi. Bunun sonucunda ise tüccar/tüccarlar arasında bir ahitname imzalanır ve bu hukuki metnin meşruluğunda taşra yöneticilerine yazılar yazılıp güvenliğinin korunması istenirdi. İşte burada kethüdâyeri ve onun maiyeti olan altı bölük halkı bu güvenlikle sorumlu tutulmuştur (BOA, A.DVNS.MHM. 94/107).

Osmanlı Devleti'nde bulunan şehirlerin iktisadi faaliyetleri yoğun bir şekilde batı tüccarlar tarafından bilinir ve iktisadi faaliyetler için ziyaretler gerçekleştirirlerdi. İşte bunlardan biri olan İngiliz tüccar maiyetiyle birlikte bazı şehirleri gezmek istemiş (hepsi

ticaretin yoğun yaşandığı yerler) ve bu ziyaret esnasında güvenliklerini tehlikeye sokmamak için sarık giymek ve silah taşımak istemişlerdir. Böyle bir talep ise merkezin olurluğunu almış ve tehlikeli yerde silah taşımalarına, sarık giymelerine izin vermiştir. Bu izin mukabilinde onlara müdahale edilmemesi için sorumluluk yine taşra ileri gelen yöneticilerine yüklenmiştir. Bu tüccarın seyahat izin belgesi vekil tarafından değil elçi teklifi ile oluşturulmuştur (BOA, A.DVNS.MHM. 96/325,326).

Kuyumcuların taşıdıkları malın niteliği ve niceliği seyahatin güvenliğinin niceliğini ve aynı zamanda güvenliği sağlayacak birliklerin niteliğini belirlemede etkindir (BOA, A.DVNS.MHM. 95/299). Aynı zamanda yabancı tüccarlara yönelik taşra unsurları tarafından haksız müdahalelerin engellenmesi noktasında da emirler gönderilmiştir. Bu müdahalelerin engellenmesinde kolluk kuvveti olarak askeri birlikler yer almıştır. Bilhassa altı bölük halkının niteliklerinden ötürü hareket halinde olan bu tüccar taifelerine mihmandarlık yapma olasılığı yüksektir (Karakoyun, 2014, s. 275). Seyahat halindeki taife eğer bir yerde konaklamak isterse burada devreye piyade olan yeniçeriler ya da derbentçilerin girmesi muhtemeldir. Çünkü han ve kervansaraylar derbent olarak kullanılabilirdi. Bu yerler daha çok konaklama ve konaklama esnasında güvenliği sağlayan yerlerdi. Muhtemel ki kethüdâyeri ve altı bölük halkının güvenlik vazifesi daha çok seyahat esnasındadır (Orhonlu, 1967, s. 31-70).

4. Surre Alaylarına ve Maiyetine Nezaret

Siyasi meşruiyetin simgelerinden biri kutsal kentlere düzenlenen hacıların yol güvenliğini sağlamak ve onların koruyuculuğunu üstlenmektir. Yol menzillerinin bakımı ve hac kervanlarının korunması için görevlendirilen askerler bu meşruiyetin bazı icracılarıdır (İnalcık vd., 2004, s. 732-734). Surre alayları ve güvenliği içinde aynı şey söylenebilir (Aksan vd., 2011, 133-134). Osmanlı Devleti bu meşruiyet simgesine ve misyonuna önem vermiş surre alaylarının ve hac yollarının güvenliğini sağlamıştır (İnalcık vd., 2004, s. 81).

“Hac zamanı dağıtılmak üzere Haremeyn’e gönderilen eşya ve hediyeleri ifade eden bir terim.” olan surre, her sene bir kafil ile Mekke’ye doğru yola çıkardı. Bu kafil ile surre alayları denilmiştir (Buzpınar, 2009, s. 567-569). Surre alayları Mekke’de bulunan Kâbe’nin örtüsünü ve muhtelif hediyeleri muhtevasında bulundururdu. Bu yük, son derece değerli ve pahalı bir yük olmakla beraber güvenliği de titizlik isteyen bir iştir. Sadece surre alaylarına harcanan paradan bir hisse olan Mısır hazinelerinden gelen meblağ kayda değer bir tutardır (Simeon, 2016, s. 160). Bu alayların muhtevalarına Simeon’un gözünden bakılırsa; *“sırma ile işlenmiş örtü, bu örtüyü 200 kadın yapar, örtüde değerli taşlar kullanılır, örtünün maliyeti 40-50 bin altındır, yol masrafı için 40 bin altın verilir, örtünün yanında fakir hacılarda gider...”*

ifadelerine rastlanır. (Simeon, 2016, s. 160-161) Hacılar zengin kişilerdir (Salzmann, 2011, s. 219). ve hacca ağırlamalar bir bayram gibi geçer (Ekin, 2013, s. 429). Ayrıca hac kervanı ile ticaret kervanı bir arada yol alır (İnalcık vd., 2004, s. 375). Bu değerli kervana bir de içinde değerli birçok emval barındıran surre alayları eklenince güvenlik çok önemli bir ihtiyaç haline gelir (Simeon, 2016, s. 160).

Bu alayların güvenliğinden kadı, beylerbeyi, sancakbeyi, mütesellim, yeniçeri serdarı, iş erleri gibi yöneticiler sorumludur. Bu yöneticilerden biri de kethüdâyeridir. Kethüdâyeri ihtimal ki maiyetinde bulunan altı bölük halkını bu vazife için diğer askeri birlikler ile birlikte koordinasyonunu sağlamış olabilir. Bu görevde yine derbentçileri de görmek mümkündür. Hacıların güvenliğini sağlamada derbetçilerin önemi büyüktür. Ancak bunlar belli bir noktayı koruyan gruplardır. Seyahat esnasında onlara nezareti gerçekleştirdiklerini söylemek zordur. Çünkü bunlar muayyen bir bölgenin kontrolünü sağlayan karakollar olarak görülür. Hacıların güvenliği de zaten bu açıklama minvalinde derbend mahiyetinde kalelerde gerçekleşir (Orhonlu, 1967, s. 25). Belli noktalara kadar güvenlik yeniçerilerle birlikte yapılıyor olabilir ancak yeniçerilerin piyade olmasından dolayı daha çok altı bölük halkının bu alaylara nezaret ettiğini söylemek pek yanlış olmaz. Nezaret etmek işini yapmayıp muhtelif hizmetleri de (temin-tedarik vb.) yerine getirmiş olma ihtimalleri yüksektir. Şeriyye sicillerinde bu güvenliğin nasıl ve kimlerle sağlanması gerektiğine yer verilir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6158/188). Alayın başındaki kişinin adı zikredilerek görev tayini yapılır (BOA, A.DVNS.MHM. 108/299). Sadece bu alayların değil bu alayların maiyetinde çalışacak olanların güvenliği de önemlidir. Örneğin; sakabaşlarının güvenliği ve ihtiyaçlarının karşılanması bu kapsamda sayılabilir (BOA, A.DVNS.MHM. 99/458).

Bu surre alaylarının, hacıların ve bunlarla birlikte giden görevlilerin yiyecek ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağına dair usulde (cari narh) resmi kayıtlarda belirtilir. Kişilerin yiyecek ihtiyaçlarını, hayvanların yem ihtiyacını, kişilerin konaklama ihtiyaçlarını karşılama ve tüm bu grubun güvenliklerini sağlama gibi çok çeşitli hizmetler vardır. Bu hizmetlerin tek bir müessese tarafından icra edilemeyeceği bilindiğinden taşra yöneticileri toplu muhatap alınmıştır (BOA, A.DVNS.MHM. 104/800). Hac yollarının korumasını aileler de yapmaktadır (Anastasopoulos, 2021, s. 483). Kethüdâyeri ve altı bölük halkının bu işlerde yer aldığı kesindir. Ancak mutlak bir sorumluluk tanımı yapılamaz.

5. Din Görevlilerinin Seyahat Güvenliği

Anadolu yol ağını sadece Müslüman hacılar kullanmamıştır. Batılı Kudüs hacıları karayolundan seyahat ettiklerinde İstanbul-Suriye yol güzergâhını kullandıkları için

güvenlikleri gözetilmiştir. Aslında bu hacılar genelde deniz yolunu kullanmıştır. Ancak bir elçi maiyetinde gelmişler ise karayolunu kullanmayı tercih etmişlerdir (Taeschner, 2010, s. 127-128).

Kudüs’de Rum patrik olan Doseni isimli rahip muhtelif meseleler için İstanbul’a gelmiş ve geri Kudüs’e gidecektir. İşte bu geliş/gidiş esnasında rahibin değerli mal/eşyasına ve hayvanlarına herhangi bir müdahalenin engellenmesin önüne geçilmelidir (BOA, A.DVNS.MHM. 96/681). İlim yolculuğu yapan araştırmacıların ve bilim insanlarının yol güzergâhı boyunca güvenliğinin sağlanması ve mihmandarlığının yapılması yine birçok makamı ilgilendiren bir mevzudur. Bu ilgililerden biri de kethüdâyeridir (BOA, A.DVNS.MHM. 110/1239). Bir Yahudi bazı meseleler için Kudüs’e gidecektir. Yol emniyetinin sağlanması, ne silahına ne de sarındığı tülbente dahi zarar gelmemesi için çalışılması kethüdâyerinin içinde bulunduğu taşra yöneticilerinin planlayacağı bir sorumluktur (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002, s. 372). Rahipler seyahat güvenliğini sıklıkla talep etmiştir (BOA, A.DVNS.MHM. 95/110). Askerî birlikler her ne kadar din adamlarının güvenliğini sağlamakla yükümlü olsa da kendileri de gerek yolda gerekse ayinlerini yaptıkları yerde onları rahatsız etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6156/192).

6. Değerli Eşya/Mal/Hazine/Hayvan/İaşe ve Maden İntikalinin Güvenliği

Kethüdâyerlik müessesesi değerli eşya/mal/hazine/hayvan/iaşe ve maden intikalinin güvenliklerinde de aktif rol almıştır. Aslında bu tarz güvenlikler derbentçiler tarafından karşılanmıştır. Ancak kethüdâyeride yer almıştır. Hatta kethüdâyeri ya da maiyetinden kimseler bizzat derbent muhafazasında bulunmuştur (BOA, A.DVNS.MHM. 99/394). Bu değerli eşyaların güvenliğinin nasıl sağlanacağı ile alakalı yapılacaklar, belgelerde detayları ile yazılmış ve taşra yöneticilerinin iş taksimatına bırakılmıştır (Yıldırım, 2002, s. 165; MŞH.ŞSC.d. 6158/177).

6.1. Hazinelerin Sevkiyat Güvenliği

Osmanlı Devleti’nde hazine çeşitleri çoktur. Özellikle Mısır hazinesi hem hacim hem de güvenlik tedbirinde özel bir yere sahiptir. Yine bu güvenlik ortak bir meseledir (Thévenot, 2014 s. 190-191). Söz konusu hazinelerin güvenliğinin sağlanması istenirken, yanında gelecek devlet adamına da mihmandarlık yapılmalıdır (BOA, A.DVNS.MHM. 94/114; BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 5/563). Hazineye belli bir intikal sırasına ve yürüyüş şekline dikkat edilirdi (Simeon, 2016, s. 164).

Mısır hazinesinden ayrı olarak muhtelif niteliklere haiz hazinelerin güvenliği de önemlidir. Özellikle Kayseri-Diyarbakır arası hazine güvenliğine muhtaçtır. Hazine güvenliği

tümen boyutundadır (Griswold, 2002, s. 135). Halep hazinesinin güvenli bir şekilde irsalî kethüdâyerinin içinde bulunduğu taşra yöneticilerinin müşterek sorumluluğundaydı (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 5/548). Hazine genelinde hazine kethüdası ile birlikte gelirdi. Bu hazine içerisinde muhtelif değerli eşyalardan dolayı hazine kethüdasının ve maiyetinin bu tür bir hazineyi Anadolu'nun türlü coğrafyalarında koruması zordur. Taşra kuvvetlerin desteğine ihtiyaç duyulurdu (BOA, A.DVNS.MHM. 96/703). Hazinelerin nakliyatı için hazine maiyetinde bulunan görevlilere beygirin temin edildiği yerler arasında yol boyunca sıralanmış menzil haneler yer alırdı (Orhonlu, 1967, s. 42-43). Hazine bölgeden bölgeye taşınırken taşra yöneticileri birbirlerine irsal ederlerdi (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 5/210). Valide Sultan'ın haslarından gelen değerli işelerin yanında, Valide Sultan hazinesinin güvenliği için emniyet tedbiri alınmaktadır. Yola çıktığı yerden başlamak üzere İstanbul'a değin tüm yol üzerinde bulunan taşra yöneticilerine yazılan emirlerde hazinenin korunmasına değinilmiştir. Kethüdâyeri bu hizmette muhtemelen güvenliğin nasıl ve kimlerle sağlanacağını planlamış ve maiyetine bu yönde talimatlar vermiştir. Merkez bu konuda taşradaki yöneticiye “*yiğit ve işe yarar ademler*” diyerek aslında hazineyi korumakla yükümlü olacak kişilerin niteliklerini sıralamıştır (BOA, A.DVNS.MHM. 96/591). Hazine her zaman İstanbul'a gelmemiştir bazen de İstanbul'dan çıkan hazine olmuşur. Bunlar hediye, ulufe (mevacib) içindir. İstanbul'dan çıkıp Anadolu'nun herhangi bir coğrafyasına giden hazine için yine güvenlikte aynı prosedürler takip edilmiştir (BOA, A.DVNS.MHM. 103/43). Kırım Hanı olan Selim Giray'a gönderilmek üzere içerisinde hazine, kılıç ve kaftan gibi değerli emval/eşya olan hazinenin emniyetli bir şekilde gitmesi için kethüdâyeri başta olmak üzere diğer eli kılıç tutanlara emirler yazılmıştır. Ancak kadıdan sonra eli kılıç tutan en kıdemli görevlinin kethüdâyeri olması vazife dağılımının sorumluluğunu gösterir. Ayrıca belgede “*birbirinize irsâl ve isâli için ihtimâm-ı tâmm eylesiz*” emri bu gibi hazinelerin muayyen noktalarda devir teslim ile yapıldığına dayanaktır (BOA, A.DVNS.MHM. 104/597).⁴ Hediye dışında maaş için hazine gönderilmiştir. Bu hazine ayni ya da nakdi olabilirdi (BOA, A.DVNS.MHM. 103/420). Mevacib için Bitlis taraflarından İstanbul'a gelen hazine, hazinelerin sevkiyatının iki yönlü (Anadolu-İstanbul: İstanbul-Anadolu) olduğunu gösterir (BOA, A.DVNS.MHM. 94/153). Mardin mukataasından mürekkep hazinenin güvenlik işi de kayda değerdir. Çünkü bu hazine kapı kullarının maaşı için kullanılacaktır (Alidağı, 2009, s. 190). Girid muhafazasında olan kapukullarının ulufelerinde

⁴ “Edirne'den Kırım'a varınca yol üzerinde vâkı' olan kâdîlara ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârına ve a'yân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm ki Hâlâ Kırım hânı olan sa'âdetlü Selim Giray Hân hazretlerine dergâh-ı mu'allâm kapucular kethudâsı Abdi zîde mecduhu ile irsâl olunan hazîne ve kılıç ve kaftanın emîn ve sâlim birbirinize irsâl ve isâli için ihtimâm-ı tâmm eylesiz diyü yol hükmü yazılmışdır.”

kalan bakiyeleri olan 282 kese akçenin Girit adasına irsali ve Vezir Hüseyin Paşa'ya teslim edilmesi hususu kadının, kethüdâyerinin, yeniçeri serdarının ve iş erlerinin görev hanesine yazılmıştır (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 3/396).

Bedel-i avârız malının güvenli bir şekilde irsali gibi muhtelif vergilerden oluşan hazinelerin korunması diğer bir husustur (BOA A.DVNS.ŞKT.d. 6/600). Sürsat ve bedeli nüzulden oluşan hazinelerin güvenliği yine aynı kadrolar tarafından sağlanmıştır (BOA, A.DVNS.MHM. 96/344). Ceb-i Hümâyûn akçesinin ve maiyetinin güvenliği kethüdâyerinin içinde olduğu yönetici kesimin sorumluluğuna verilmiştir (BOA, A.DVNS.MHM. 95/356). Habbelü bedeliyesinden oluşan hazinenin güvenliği ve sevkiyatı da bir o kadar önemlidir (BOA, A.DVNS.MHM. 57/167). Kethüdâyeri diğer taşra yöneticileri ile birlikte Erdel voyvodası tarafından tahsil edilen haracın bir elçi tarafından getirilmesindeki güvenliği de takip etmiştir (BOA, A.DVNS.ŞKT.d. 2/272).

Kıbrıs'tan gelen hazinelerin güvenliğinin sağlanması ve hazinenin sevkiyatından sorumlu olan kadronun ihtiyaçlarının karışlanması yine taşra yöneticilerinden istenen hizmetler arasındadır. Bu hazinenin sevkiyat güvenliği için cebeci koyulması özel olarak talep edilmiştir. Burada cebeci istenmesi de kayda değerdir. Cebecilerin niteliğinden kaynaklı bir istek olabilir (Alidağı, 2009, s. 147). Ayrıca Kıbrıs dışında Mısır'dan gelen “*Doğancı Hazinesi*”nin güvenliği de dikkati çekmektedir (BOA, A.DVNS.MHM. 96/109).

Sefer zamanlarında bölük halkının ve ocağın mevacibleri mukataalardan karşılanmıştır. Bu mukataa gelirlerinin güvenli bir şekilde muharebe alanına taşınması gereklidir. Ödenmesi gereken mevaciblerin geç ödenmesi ya da hiç ödenmemesi gibi aksaklıklar muharebenin sonucuna etki edecek nedenlerden olduğundan mazeret kabul edilemez bir sorumluluğu bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla mevacib hazinelerinin yol güvenliği hayatidir (Şen, 2018, s. 135). Sefer zamanlarında altı bölük halkı muharebe meydanlarında sultanın çadır çevresini ve hazineyi korumaya almaktadır. Bu yönde uzmanlaşmış olması hazine güvenliğinde bu birliği ön plana çıkartırken belgelerde neden kethüdâyerine hitap edildiğini açıklar.

6.2. Değerli Hayvanların Sevkiyat Güvenliği

Sefer için gerekli olan hayvanların, yemlerin ve onların bakımları için gerekli olan emval ve eşyanın dışında bazı özel değeri olan hayvanlarında taşradan merkeze sevkiyat güvenliğinin sağlanması için kethüdâyerine emirler verilmiştir. Bu değerli ve özel hayvanlar arasında tazı popülerdir (BOA, A.DVNS.MHM. 94/124). Tazı ihtimal ki sultanın şıkar-ı hümâyûnu içindir (Canbakal, 2009, s. 75). Çünkü av köpeğinin cinsi tazıdır ve avcı birlikleri içinde kullanılır (Uyar vd., 2020, s. 443-444). Belgelerde geçen “*Bazı güzide tazılar vardır*”, “*Benim makama*

yakışır.” cümleleri ile tazılar övülmüştür. Bu tazıların alınmasında usul çok önemlidir. Haksızlık yapılmamasının üzerinde durulmaktadır. Belirlenen kişilere teslim edilerek emniyet tedbirlerine uygun bir şekilde ulaştırılmalıdır (Gülcan, 1989, s. 337).

Beygirlerin nakli için de emir yazılmıştır. Konaktan konağa aktararak ulaşımın sağlanmasına dair yargı, işin işleyişi hakkında ip ucu vermektedir. Konaklar arası getirip götürme işi muhtemelen her seferinde başka birlikler tarafından yapılmıştır. Ayrıca bu hayvan nezaretlerinde bir de güdücü ayarlanması gerekmektedir. Güdücü de yine para mukabilinde temin edilmektedir. Kethüdâyeri’nin de içinde bulunduğu bu temin ve emniyet işlerinin düzenlenmesinde çok yönlü bir ihtisaslaşma göze çarpmaktadır. Hayvanların temin edilip toplanması, yol boyunca güvenliğinin sağlanması, yol boyunca hayvanların bakımının yapılması ve yemlerinin tedariki, hayvanlara bakacak olan güdücülerin temini gibi işler bunu desteklemektedir (BOA, A.DVNS.MHM. 96/608).

6.3. Değerli İaşe Sevkiyat Güvenliği

Valide sultanların haslarından gelecek olan balın sevkiyat güvenliği için yol üzerinde bulunan taşra ileri gelen yöneticilerine yazılan emir tam manasıyla değerli iaşe sevkiyatını karşılar. Kethüdâyeri, yeniçeri serdari, iş erleri, derbentçiler vb. gibi taşrada asayiş ve emniyetten sorumlu olan nitelikleri ve sınıfları farklı unsurlar müşterek hareket edilmeye teşvik edilirdi. Gece balın bir bekçi tarafından beklenilmesi, yolda iken emin kişiler tarafından nezaret edilmesi ve belirlenen noktalarda bir diğer emin kişiye teslim edilmesi bu müşterekliği gösterir (BOA, A.DVNS.MHM. 94/67). Ribas eşribesinin sevkiyat güvenliği de değerli iaşeler içerisinde gösterilebilir (BOA, A.DVNS.MHM. 96/15).

6.4. Değerli Maden/Cevahir Güvenliği

Rikab-ı hümayûna gidecek olan değerli taşların güvenli bir şekilde ulaştırılmasında görevli addedilen taşra yöneticileri arasında kethüdâyerinin ismi geçmektedir (BOA, A.DVNS.MHM. 96/683). Kütahya’dan İstanbul’a gidecek olan mücevherler içinde aynı emniyet tedbiri lazımdır (BOA, A.DVNS.MHM. 96/650). Bu her zaman değerli taş olmamıştır. Ordu için vurucu güç olan topların yapımında kullanılan bakırın güvenliği sağlanmıştır (BOA, A.DVNS.MHM. 103/621). Aynı şekilde mühimmat üretimi için hammadde olan madenlerin iskelelere kadar güvenli bir şekilde nakliyatının yapılması kethüdâyerinin de içinde bulunduğu taşra yöneticilerine bırakılan işlerden biridir (BOA, A.DVNS.MHM. 96/119).

6.5. Diğer Değerli Mal/Eşya/Hazine Güvenliği

Enderun-ı hümayûn yelkeni için İzmir’den gelecek kumaşların güvenliğinde İstanbul ve İzmir arasında bulunan taşra yöneticilerine hüküm yazılmıştır (BOA, A.DVNS.MHM. 96/666).

Müteveffa şahısların geride kalan muhallefatları güvenli bir şekilde merkeze ulaştırılmalıdır. Bu ulaşımın eşkıyalardan ve dahi türlü emniyetsizliklerden korunması lazımdır (BOA, A.DVNS.MHM. 103/426). Muhallefat güvenliğinde kethüdâyeri tam bir icracıdır. İşlerin çoğunun planlanmasını yapmalı ve sonuçlandırmalıdır. Özellikle işin planlama aşamasında yer alması sadece güvenlik/emniyet ilgili değil hukuki olaylarda da bu müessesenin (kethüdâyeri) yetkinliğini göstermektedir (Uzun, 2011, s. 383-443). Sefer öncesi ve sefer esnası dışında cephane, mühimmat tedarikinden veyahut tedarik edilen envanterin sevkiyat güvenliğinden sorumlu tutulanlar arasında bulunan kethüdâyeri, kaleler için sevkiyat olunan cephane ve mühimmatın güvenliğini sağlamakla mükelleftir. Burada yeniçeri serdarı ve iş erleri de plan içerisinde yer almıştır (BOA, A.DVNS.MHM. 94/211). Ayrıca kutlamalar için kullanılacak fişek ve şenlik aletlerinin görevlileri ile birlikte sağ salim bir şekilde padişahın bulunduğu yere gönderilmesinde kethüdâyeri başta olmak üzere diğer seyfiyelerin koordineli çalışması gerekmektedir (BOA, A.DVNS.MHM. 96/519).

Sonuç

Yol/seyahat güvenliği taşrada birçok birimin dirsek temasında olduğu bir devlet hizmetidir. Tek bir müessese üzerinde bir yetki tanımı yapmak doğru değildir. Müşterek bir çalışmayı ifade eden bu hizmetin icrasında şüphesiz süvarilerin olmaması düşünülemezdi. Taşrada ise süvarilerin en seçkini olan altı bölük halkı ve amiri kethüdâyeri bu kapsamda muhatap alınan birliklerdir. Bu müşterek yapılan hizmette muhtemelen kethüdâyerinin baskınlığı ön plandadır. Öncelikle kethüdâyerinin belgelerde kadıdan sonra ve ehl-i seyf arasında ilk muhatap alınması, sonrasında altı bölük halkının taşrada tahsil, temin, tedarik ve lojistik güvenliği gibi hizmetlerde bulunması ve ihtisaslaşmış olması bu birliklerin yol/seyahat güvenliklerinde baskınlıklarını destekleyen delillerdir. Çünkü yol/seyahat güvenliği öyle ya da böyle ihtisaslaşmış oldukları hizmetlerin icrasını gerektirmektedir. Kethüdâyeri ise söz konusu hizmetlerin icrasını sağlamak için maiyeti olan altı bölük halkını sevk ve idare etmiştir.

Kaynaklar

I.Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Kaynakları

Mühimme Defterleri-A.DVNS.MHM.

57, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 102, 103, 104, 108, 110, 111.

Atık Şikayet Defterleri-A.DVNS.ŞKT.d.

2, 3, 5, 6, 22.

Şer'îye Sicilleri-MŞH.ŞSC.d.

Kayseri

5879.

Konya

6155, 6156, 6158.

Mühimme Zeyli Defterleri-A.DVNS.MHM.ZYL.d.

18.

II. Yayımlanmış Belgeler

Alidağı, L. (2009). *78/3 Numaralı Kayseri Şer'îye Sicili (H.1078-1079/M.1668) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yök Tez.

Karakoyun, E. (2014). *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687) (İnceleme-Metin)*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yök Tez.

Şahin, E. (2008). *1684 - 1686 Yılları Arasında Bolu'da Ekonomik ve Sosyal Hayat (835 Numaralı Bolu Şer'îye Siciline Göre)*. [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yök Tez.

Şahin, A. (2010). *74/2 Numaralı Kayseri Ser'îye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yök Tez.

Şen, S. (2018). *30 Numaralı Atık Şikâyet Defteri (1110/1698) (İnceleme-Metin)*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yök Tez.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (2002) , *85 Numaralı Mühimme Defteri 1040-1041 (1042)/1630-1631(1632) Özet-Transkripsiyon-İndeks*. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Uzun, C. (2011). *H. 1048-1049 / M. 1638-1639 Tarihli Harput Şer'îye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*. [Yüksek Lisans Tezi, T.C. Fırat Üniversitesi]. Yök Tez.

Yıldırım, A. (2002). *91/3 Numaralı Kayseri Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1095-M. 1684)*. [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yök Tez.

III. Araştırma ve İncelemeler

Aksan, V. ve Goffman, D. (ed.) (2011). *Erken Modern Osmanlılar İmparatorluğun Yeniden Yazımı*. (Çev. Onur Güneş Ayas). Timaş Yayınları.

Aksan, V. (2017). *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*. (Çev. Gül Çağalı Güven). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Anastasopoulos, A. (ed.) (2021). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*. (Çev. H. Ebru Aksoy). Küre Yayınları.
- Arslanboğa, K. (2013). 1589-90 Malî Yılına Ait Osmanlı Devleti Bütçesinin Oluşturulması ve İncelenmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36), 113-125.
- Barkey, K. (1999). *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (Çev. Zeynep Altok). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bilge, S.M. (2015). *Sultan, Sipahiler, Köylüler, İktisatçılar*. Kitabevi.
- Black, J. (2003). *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*. (Çev. Yavuz Alogan). Kitap Yayınevi.
- Buzpınar, Ş.T. (2009). Surre, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (37), 567-569.
- Canbakal, H. (2009). *17. Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*. (Çev. Zeynep Yelçe). İletişim Yayınları.
- Ekin, Ü. (ed.) (2013), *Prof.Dr. Özer Ergenç'e Armağan*. Bilge Kültür Sanat.
- Emecen, F. (2015). *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*. Timaş Yayınları.
- Gülcan, M. (1989). *Konya'da İçtimai ve İktisadi Hayat (1675-1676)*. [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yök Tez.
- Griswold, W. (2002). *Anadolu'da Büyük İsyan 1591-1611*, (Çev. Ülkün Tansel). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gürhan, V. (2012). *XVIII. Yüzyılda Mardin Şehri*. [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. Yök Tez.
- İnalcık, H. ve Quataert, D. (ed.) (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*. (Çev. Halil Berktaş). Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. ve Quataert, D. (ed.) (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*. (Çev. Ayşe Berktaş-Süphan Andıç-Serdar Alper) Eren Yayıncılık.
- Orhonlu, C. (1967). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*. Eren Yayıncılık.
- Ortaylı, İ. (2020), *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat.
- Parker, G. (2018). *Askerî Devrim Batı'nın Yükselişinde Askerî Yenilikler 1500-1800*. (Çev. Tuncay Zorlu) Küre Yayınları.
- Salzmann, A. (2011). *Modern Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Régime'i*. (Çev. Ayşe Özdemir). İletişim Yayınları.
- Simeon, P. (2016). *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiye'si*. (Çev. Hrand D. Andreasyan). Köprü Kitap.

Taeschner, F. (2010). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*. (Çev. Nilüfer Epçeli). Bilge Kültür Sanat.

Uyar, M. ve Erickson, E. (2020). *Osmanlı Askeri Tarihi*. (Çev. Mesut Uyar). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Wiesner-Hanks, M. (2019). *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*. (Çev. Hamit Çalışkan). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.